

EGY VITAIRATRÓL

SZÚCS JENŐ

Sebestyén László:

Kézai Simon védelmében

MÉM Stat. és Gazdaságelemző

Központ sokszorosító üzeme

Budapest, 1975.

2., szerzői kiadás: Budapest, 1976.

3. és 4. kiadás id. Hegedűs Lóránt

elő- és Sebestyén Ilona utószavával.

Nap Kiadó, Budapest, 1997 és 2000.

Ismert szabályszerűség, hogy minél nagyobb az irracionalizmus nyomatóka valamely nacionalizmus közegében, az ideologikus súlypont annál mélyebbre süllyed az eredetmítosz szférájába. E szerkezet jellemzője még, hogy imaginárius tengelyét az éppen vallott őstörténeti téveszmék és a nemzeti önbecsülés közt erőszakkal meghúzott, ám annál axiomatikusabb érvényűnek feltüntetett képzeletbeli egyenes alkotja. További szabályszerűség, hogy minél hatékonyabban ingatja meg a tudomány magát e hamis statikát, annál hevesebb agresszivitással jelentkeznek kísérletek a visszabilentésre, és pedig paradox szükségszerűséggel annál makacsabb meszterkedésekkel, hogy úgy tűnjék, e művelet a tudomány műhelyéből kölcsönzött eszközökkel történik. Ez a magyarázata, hogy a modern historiográfia íve alatt szinte Európa-szerte egy „szubhistoriográfiai” pamfletkultúra vonulata húzódik, amelynek állagában meghatározatlan arányban keverednek öntörvényű képtelenségek az előbbiből aláhullott, eredeti összefüggéseikből kiesett töredékekkel.

A szóban forgó magánkiadvány pontosan e működési mechanizmus terméke, minőségét tekintve is minden tekintetben e vonulatba illeszkedik. Éppen nem új jelenség a dilettáns őstörténészkedés kódos ábrándjaiból és logikájából táplálkozó nacionalista szubkultúra hazai történetében, hiszen előzményei immár nagyjából egy évszázadra nyúlnak vissza. A múlt század utolsó évtizedeitől fogva, mióta a metodikailag megizmosodó forráskritika és a megszülető modern őstörténet korszerű eszközökkel fogott hozzá, hogy megtisztítsa a történeti tudatot mind a középkori fogantatású mítoszoktól (ide tartozik a hun származáselmélet), mind az újabb, XVIII–XIX. századi keletű őstörténeti fantazmagóriáktól (ide tartozik, egyebek közt, a sumer eredetteória), újra meg újra akadtak félművelt megszállottak, akiket vallási természetű – nemritkán persze a faji gondolatba áthajló – eredetillúzióik fenyegetettsége alkalmi könyvtári „búvárlatokra” sarkallt, hogy aztán eredeti hitbeli meggyőződésüket különös módon mindig „igazoló” tallózásaik eredményeit előszeretettel a nemzet lelki-

ismeretéhez címzett, demagóg röpiratokba foglalva tegyék közzé. Nem lenne érdektelen egyszer e zugirodalom afféle áttekintését adni a Hunfalvy Pál körüli viharoktól a turanizmusig (sőt tovább), mint aminőre épp az imént vállalkozott egy közeli, körülhatárolhatóbb rokon területen Komoróczy Géza *A sumer–magyar nyelvrokonítás. Adalékok egy jelenség természetrajzához* című érdekes és ta-

nulságos összefoglalásában (előzetes lenyomat az ELTE sokszorosításában; megjelenés előtt a *Nyelvtudományi Közlemények* hasábjain). *

E tudományalatti szubkultúrának metaforikusan szólva csakugyan sajátosság természetrajza van. Prózaiban fogalmazva, meghatározott „mentális” előfeltételekről, nemkülönben kísértetiesen rokon jellegű „metodikai” és „műfaji” sajátosságokról beszélhetünk. Ilyen értelemben sem új jelenség a szóban forgó magánkiadvány.

1. Előfeltétel mindenekelőtt egy jellegzetes pszichikai zavarból következő, kódos mentális állapot: a mítosz elvesztése miatti szorongás az erkölcsi felháborodás révén vak agresszióba csapván át, valami különös rövidzárlat támad az intellektuális működésben, és pedig a szó elemi és elsődleges értelmében, a pusztán „megértés” képességében. Más szóval, e különös szerzők minduntalan valami egészen mást (sőt mi több, valami homlokegyenest ellenkezőt) „olvasnak ki” a leleplezni kívánt művekből, mint ami ott írva van. Az már csak természetes, hogy ugyanez a mechanizmus érvényesül az ellenérvként citált olvasmányok esetében is. Ily módon a létrejött írásművek vezérmotívuma rendszerint a hajmeresztő tévinterpretációk közti csetlés-botlás. (Hogy közelebbről a szóban forgó magánkiadványnak már egyáltalán a létrejötte is e zavart mechanizmusnak köszönhető, lásd alább.) További előfeltétel a teljes tudatlanság az ötletszerű könyvtári tallózások során megdézsmált szakterületek ama elemi mesterségbeli követelményei terén, amelyek az adott diszciplínákat egyáltalán tudománnyá teszik. Ez esetben tehát: valamelyest is rendszerezett és értékrend szerint szelektált historiográfiai ismeretek, nemkülönben legalább valami elemi tájékozottság a forráskritika, nyelvtörténet, történeti néprajz stb. módszertani kö-

* ■ Végül a Komoróczy Géza szerkesztette Sumer és magyar? (Magvető, Bp., 1976.) c. kötetben jelent meg. (a szerk.)

vetelményeit, a vonatkozó adatbázis alkalmazási lehetőségeit illetően. (Szerzőnk e téren legalább őszinte, mert járatlanságát mindjárt röpirata első oldalán be is vallja; ám biztonságérzetét e körülmény egy pillanatra sem ingatja meg, mert módszerét – mint írja: „vélemények szembesítését” – önmagában is megsemmisítő hatásúnak tartja.) E két előfeltétel kölcsönhatásaként természetesen bármely minőség bármiféle idegen minőséggel egybevethető, egymásra hányható és értelméből kiforgatva, taláalomra értelmezhető.

2. Az előfeltételekből önként következik tehát a „metodika”: bármiféle módszertaninak nevezhető elv vagy ismeret teljes hiánya, sőt tudatos negligálása. Egy tudomány szak statikáját – a történetírását is – meghatározott segéd tudományi (helyesebb kifejezéssel: alaptudományi) ismeretek biztosítják, amelyek nagyjából megszabják ezek lehetséges szerkezeti helyét. Ezzel szemben a dilettantizmus általában, a szóban forgó „szubhistoriográfia” pedig különösen, egyfajta ragasztós technikával dolgozik. Minthogy a szelekciónak itt nincs eszköze, egyaránt felhasználható „elemekként” tűnnek fel a hasonló technikával dolgozó elődök ötletei (s ahogy múlik az idő, egyre több az előd, egyre nagyobb az őstörténeti tücskökbogarak halma) és a szaktudományok megállapításaiból önkényesen kitorzolt információ töredékek, mely heterogén masszával aztán már nincs is egyéb teendő, mint a jónak látott helyeken való „összeragasztás”. Sőt történetesen S. L. a maga technikáját illetően még érdekesebb vallomással él: „ennyi mindenfélét – írja – amúgy csak vellaheggel szedegetve, kévékbe mertem kötni, avagy hogy éppen csak kazalba raktam” (169. old.). Figyelemre méltó kép. A történetírás nagy hendikepje persze, hogy a ragasztékok (vagy, ha úgy tetszik, kazlak) nem úgy viselkednek, mint a rossz vegyület, amely bűzlik vagy felrobban, avagy a rossz statikai számítás eredménye, amely összeomlik. A természet- és műszaki tudományokkal ellentétben a kontroll itt nem rejlik automatikus módon a praxisban. A papírra nyomtatott „kazalra”, sajnos, ugyanaz áll, mint a rómaiak szerint a pénzre: *non olet*; legalábbis nem nyilvánvaló evidenciával bűzlik. Hogy mégis *olet*, az legfeljebb csak a szakemberek szűk köre számára evidens. Innen az efféle irományokban rejlő orvul megtévesztő jelleg, végtére is csakugyan, van itt minden, tudós szerzői nevek és hivatkozások, forrásidézetek és etimológiák, földrajzi, etnikai, nyelvi és kronológiai adatok halmaza – „amúgy csak vellaheggel” –, ráadásul szép irodalmi mottókkal tarkítva.

3. A megtévesztés a harmadik tulajdonsággal, a „műfaji” jelleggel együtt teljes. Ha az ellenfél indítékait és tudományos következtetéseit, sőt személyét minősítő otrombán útszéli sértegetések, orvul denunciáns kitételek és az efféle irományokból elmaradhatatlan egyéb durva pamfletfogások fülsértő tömege netán gyanút

keltene is (legalábbis azokban, akik nagyjából tudják, hol húzódik a mégoly éles polémia hangnemének még tolerálható felső határa), mindez bocsánatosná válhat az ügy megfelelő pátozzsal tálalt meritumának a jegyében: nemzeti érdek forog itt kockán! Minthogy a rögeszme a szuggesztív értelmében a nemzeti érdekekkel azonosul, a pamflet „műfaji” értelemben jogos ügyet védelmező, nemes célú röpirattá magasztosul. Mint ebben az esetben is, hiszen valaki itt – a pamflet beállítására és nómenklaturájára szerint – „népünk hiteles eredetokmányát”, egy krónikát „lábbal tiport”, szerzőjét „szánalmas vádlottként” pellengérezte ki, és pedig (csak úgy taláalomra egy kis csokor a minősítésekből) mindenképpen „inkorrektül”, „hebehurgyán”, „anakronisztikus” módon, „homályt támasztóan”, „riasztó vadhajtásként” – és így tovább, és így tovább. Mindez azonban még mindig nem elég. Nem lenne hű a pamflet szerző elődeihez, ha a műfaj évszázados *ultima ratio*-ját ki ne játszaná, meg ne kongatná a vészharangot: valaki itt az idegeneknek, a külföldnek vetette oda koncul a meggyalázott nemzeti értéket... Szó szerint így: a „hun-magyar ügyet” itt nemcsak „megtiporta”, hanem egy külföldi kongresszusra szánt szövegben „odavetette martalékul egy nemzetközi szaktestület továbbtapsos lábai elé...”! (141. old.) És pedig természetesen sznobizmusból – „finomkodó tudományoskodással” –, mi több, Júdás-pénzért, hiszen – mint ugyancsak olvashatjuk – „a külföldnek igen olcsón bocsátotta áruba” (9. old.). A szerző tehát röpiratához csatolt körlevelével (ahol ráadásul ezt a „martalék”-passzust jónak látja még idézni is) minden becsületes magyart valami bizonytalan tartalmú közös akcióra szólít fel. Röpiratában ezt egy helyütt „tűzoltásnak” nevezi. S hogy is ne számíthatna támogatásra, hiszen a fentiek értelmében minden becsületes magyar kezének ökölbe kell szorulnia – legalábbis. *Hazaárulót* kell itt megfékeznünk: ez a summázat. Így teljes a műfaji képlet. A röpirat tulajdonképpen a nemzet lelkiismeretéhez – vagy ahogy a szerző körlevelében áll, azokhoz „akiknek a magyar szellemi életben kiemelkedő helyzetük” van – intézett nyílt feljelentés.

Mindebben, ismétlem, nem új jelenség S. L. magánkiadványa, ha tudniillik évszázados perspektívában szemléljük. Új jelenség viszont ez az iromány, ha negyed évszázados távlatban szemléljük. És pedig nem is elsősorban megjelenési körülményeit, hanem ami fő, tartalmi töltetét tekintve. Történetesen a szerző szívének fekvő „hun-magyar ügy” ugyanis az elmúlt negyed évszázadban senkinek sem okozott gondot, legalábbis a nyilvánosság előtt nem. Sőt véletlenül olyan motívumkörről van szó, amely már a századforduló óta fokozatosan és automatikusan kiszorulóban volt a történeti köztudatból, azzal párhuzamosan, ahogy a magyar nép őshazájának, finnugor eredetének és Pontus-vidéki valóságos őstörténetének részletei a tudomány jóvoltából több-kevesebb mértékben a köztudatban meggyökeresedtek. Az őstörténeti mítoszkeresés is más csapásokon mozog évtizedek óta, leszámítva egy rövid közjátékot az 1940-es

évek elején. Lehetséges, hogy a dél-amerikai táptalajból egy évtizede itthon is újra gyökereket eresztgető „sumerológia” mellett (lásd Komoróczy G. említett tanulmányát) számolnunk kell egy budapesti táptalajból kicsírázó újsütetű „hunológival”?

Miről is van tehát tulajdonképpen szó, hogyan keletkezett e magánkiadvány?

A nemzeti tudat középkori megjelenési formájának genezisével foglalkozván – különös figyelemmel azokra az eszmetörténeti összefüggésekre, amelyek e jelenséget az európai politikai gondolkodás késő középkori átalakulásához kapcsolják – a közelmúltban terjedelmesebb műhelytanulmányt jelentettem meg *Társadalomelmélet, politikai teória és történetiszemlélet Kézai Simon Gesta Hungarorumában* címen: *Századok*, 107 (1973), 569–643., 823–878. old. (kny. 132. old.). Az idei San Francisco-i nemzetközi történetész-kongresszus alkalmából kiadott *Études historiques hongroises* szerkesztősége jónak látta, hogy tekintettel az egyetemes történeti érdekű eszmetörténeti konklúziókra, a tanulmánynak e vonatkozásokra szorítókozó összevontabb formája angolul is megjelenjék (a jelzett kötetben, Bp., 1975. és kny.: *Theoretical Elements in Master Simon of Kéza's Gesta Hungarorum (1282–1285)*. *Studia Historica*, N. 96. Bp., 1975. 45 old. Ez utóbbi szöveg magyar nyelvű változata – a jegyzetanyag nélkül – előzetesen magyarul is megjelent: *Valóság*, 17/8. (1974), 1–24. old.

A tanulmány „műhelyvontatkozásai” – a forráskritikai és filológiai elemzések – szervesen épülnek rá azokra az eredményekre, amelyek a Kézai-féle *Gesta* keletkezéstörténete vonatkozásában Domanovszky Sándor óta (1906) napjainkig, Horváth János elemzéseiiig (1954, 1963) a kérdéskör modern historiográfiáját alkotják (ennek áttekintését lásd i. kny. 2–5. old.), amennyiben a kutatás immár évtizedek óta módszeresen, szinte lépésről lépésre tárja fel a középkori magyar krónikák úgynevezett „hun történetének” európai irodalmi forrásait, nemkülönben azt a sajátos módszert, ahogy az író olvasmányanyagát – a kordivat szerint – különféle mondaelemek, etimológiai és „régészeti” ötletek, „történeti-logikai” kombinációk segítségével, nemkülönben a korábbi hazai krónikairódalom adatainak a hun korszakba való átvetítése révén egy kerekded fiktív-„regényes” elbeszéléssé kerekítette. A forráskutatás tulajdonképpen Kézai Simon kijelentésének valóságtartalmát nyomonza a részletekben, aki tisztességgel közölte olvasóival, éspedig műve programatikusan előszavának mindjárt második mondatában, hogy azt „szerkesztette egybe egy kötetbe”, amit – passzusát itt magyar fordításban adva – „különféle irományokban szerte Itáliában, Franciaországban és Németországban szétszórtan” talált, ám forrásait, a krónikások szokása szerint, nem sorolta fel (jóllehet például azért, hogy az „iromány” fogalmát a magyarországi latinságban teljesen ismeretlen olasz

scartabello szóval fejezte ki, máris utalt egyik, a kutatók által azóta részleteiben feltérképezett forrásvidékére). Tanulmányaim a korábbi kutatások eredményeit három vonatkozásban igyekeznek bővíteni és tágabb tematikai keretbe helyezni. Egyrészt bizonyítom a szerző egy franciaországi és két itáliai követjárását, s a mű teoretikus rétegére koncentráva bizonyítom, hogy társadalomelméletének forrása az egykorú francia lovagi epikában és jogtudományban, politikai teóriájának eszmei forrásvidéke az eddig is számon tartott római jogi ismereteken túl közelebről a bolognai, illetve padovai iskola korporációs tanában keresendő, epikájába pedig a nápolyi királyságban szerzett élményanyaga is belejár. Másrészt – ezzel összefüggésben – több perdöntő filológiai érveléssel igazolom, hogy a szakirodalomban korábban gyakran felmerült nézetekkel szemben, miszerint a Kézai neve alatt fennmaradt mű csupán kivonatos másolata egy korábban keletkezett szerkesztménynek, a hun történet szerzője kétségen kívül Kézai Simon. Harmadrészt bemutatom azokat az összefüggéseket, amelyek a szemlélet átalakulásában – egyebek közt a *natio*, „nemzet” mibenlétéről – a művet szervesen kapcsolják hozzá a kor „legmodernebb” európai eszmeáramlataihoz, a történetírás új koncepciójához, mely utóbbin belül a hun eredetteória jellegzetes párhuzama és hazai variánsa az egész európai krónikairódalom átalakulását jellemző mesterséges, irodalmi fogantatású származáselemelteknek és egyéb „történeti-jogi” kombinációknak. Mint bőven kifejttem, Kézai Simon mindebben – noha modern fogalmaink szerint műve történeti fikció és koholmány, melynek semmi történeti hitele nincs, miként az egész európai történetírás „új hulláma” esetében – nemcsak teljes mértékben korszerűen járt el, hanem teoretikus minőségében sokkal tudatosabb és tágabb ismeretanyaggal dolgozó írónak minősül, mint őt korábban általában elkönnyvelték, műve tehát az eddigi értékelésnél is komplexebb forrás *saját kora* kezdődő tudatszerkezeti átalakulására nézve. Egyebek közt abban is, hogy minden ismeretanyagát saját „nációja” történeti felértékelésére és a *hic et nunc* hazai valóság aktuális társadalmi-politikai viszonyaira vonatkoztatja. E mozzanat szemléletes bemutatását szolgálja a rövidebb tanulmány lezáró passzusa, amely egy érdekes – a hosszabb változatban részleteiben bizonyított – kontraszt felvillantása révén, mintegy személyekhez kötött érzékelteti a középkori szellemiség ez idő tájt elváló útjait. Két magyar udvari klerikus – két hajdani magyar értelmiségi – pályája példázta ezt a szakadást, akik a magyar király megbízásából együtt vettek részt az 1270–71. évi nápolyi diplomáciai követjárásban, de útjaik már a következő években a szó szoros értelmében szétváltak: Andreas Hungarus nem tért haza, hanem a középkor univerzalizmusának szellemében megmaradva, a továbbiakban a nápolyi Anjouk szolgálatában forgatta tollát, Kézai Simon viszont hazatért, s minden élményét és műveltséganyagát hazájában, egy új – középkori értelemben nemzeti és államjogi – szemlélet irodalmi

megalapozásában kamatoztatta. Ez utóbbinak dokumentuma a *Gesta Hungarorum*.

Mindebből tanulmányaim valamennyi olvasója – az egyetlen S. L. kivételével – azt szúrta ki, hogy Kézai Simon képviseli e kontrasztban az újat, a jövőbe mutatót, kollégája pedig az elmúltot, a maradit. Egész gondolatmenetemből mindenki – természetesen S. L. kivételével – azt értette ki, hogy Kézai megannyi vonatkozásban magasabbra került a pódiumon, mint őt eddig gyakran értékelték, műve integránsabb része az európai politikai gondolkodás általános eszmei-strukturális átalakulásának, mint eddig elkönyveltük. A külföldi szakemberek pedig, ha szabad abból a visszhangból nagyfokú valószínűséggel általánosító következtetést levonnom, amely véletlenül éppen e tárgyban az elmúlt telen a Német Szövetségi Köztársaság három egyetemén tartott előadásaimat követte, osztatlan érdeklődéssel üdvözölték, hogy egy számukra meglehetősen „terra incognitán” (a magyar krónikairodalomban) az összeurópai mozgással ilyen analóg jelenségek mutatkoznak.

Nem így S. L., aki mellest elég közlékeny ahhoz, hogy még röpirata fogantatásáról is beszámoljon. Tudomásunkra hozza tehát már az első oldalakon, hogy nincs számára irritálóbb körülmény, nincs bosszantóbb merénylet a magyar nép érdekei ellen, mint éppen az a kísérlet, hogy valaki a magyar történelmet az egyetemes történet részeként mutatja be. Így aztán érthető, hogy már tanulmányomnak a *Valóságban* közölt általános társadalomtörténeti bevezető fejtegetései is háborgásra készítették, ellenszenve nőttön nőtt a továbbiakban, amikor pedig az előbb vázolt kontrasztot bemutató záró részlethez ért, végképp – úgy mond – „felszisszent”. Valójában akkor következett be, úgy látszik, az a rövidzárlat, ami az efféle irományok létrejöttének – mint előljáróban jeleztem – törvényszerű mentális előfeltétele. *Éppen az ellenkezőjét*, tudniillik Kézai elmarasztalását (a szerző szavaival „alább szállítását”) és a „disszidens” felmagasztosítását „olvasta ki” ugyanis a passzusból! „Az idézett mondatoknál telt be bennem a pohár” – írja. „Itt éreztem meg igazán – folytatja önvallomását –, hogy nem szabad Kézai Simont cserbenhagyni, mert ez már nem személyi, de közösségi, elvi ügy.” (15. old.) Tanulmányom „felzaklatta” – emlékezik másutt; s az imént idézett remekbe szabott freudi elvétésből következtethetően a zaklatottság ködös állapotában máris megjelent lelki szemei előtt a semmi egyéb, mint a magyarok „lábbal taposására” készülődő San Francisco-i „nemzetközi szaktestület” lidéres víziója. Zaklatottságában rögvést elkezdett tehát könyvtárakba járni, ahol is – mint az eredmény mutatja – a fentihez hasonló „zaklatott” olvasástechnikával rövid időn belül sikerült megbizonyosodnia arról, hogy a „tudomány” a hun történet ügyében mindig is – leszámítva néhány cinikust – valami egészen mást állított, mint az én „mihaszna meglátásaim” és „hebehurgyaságaim”. Sajna, be kellett érnie munkája „hamari és valójában hevenyészett összeállításával”, mint bejelenti (ezért

aztán minduntalan bocsánatot is kér), mert hiszen sürgős, nagyon sürgős volt az ügy. „Elébe igyekeztem vágni – legalább időben – a vitára készülő tanulmány külföldi szereplésének” – közli nemes szándékát. Ezt a célját nem sikerült ugyan elérnie, annyit azonban elért, hogy a Kiadói Főigazgatóság engedélyét megszerezve, nyilván nem kis anyagi áldozatok árán, általam ismeretlen példányszámban közhírré tegye, hogy egyrészt, ami engem illet, sem népem „egyetemes történelmi érdeke”, sem – egyebek közt – a tudósi „tisztesség” nem érződik tanulmányom az elvárható mértékben (9. old.), másrészt, ami a tárgyat illeti, „olcsón áruba bocsátott” „mihaszna meglátásaim” tökéletesen kilógnak a tudománytörténetből, mert hiszen – erre szolgál 170 sokszorosított oldal – minden valamirevaló tudós kiállt a hun eredet mellett, a Kézai-krónika pedig a szintiszta való történeti igazságot tartalmazza, népünk hiteles „eredetokmánya”.

Ami mármost csakugyan engem illet, két megoldás közt választhattam. Az egyik, hogy már az eddigiekben is taláalomra idézett (de bővíthető) kitételek alapján formálisan beperlem a bíróságon a becsvágyó szerzőt durva hitelrontás szándéka címén. Ebből az aspektusból tekintve az ügy tisztán jogi eset. Efféle lépések azonban nincsenek inyemre. A másik, hogy többé-kevésbé szórakoztató furcsaságként szemlélem a képtelennél képtelenebb ötleteknek és értelmezéseknek ezt a komolytalan „kazlát”, amiről ki-ki saját judíciuma szerint ítélkezzék. Ilyen aspektusból tekintve az ügy kuriózum, amely csak akkor érdemel figyelmet, ha valahol valamiféle társadalmi közege van. Az utóbbi választottam, minthogy – „tertium non datur”. A röpirat színvonala nem teszi lehetővé a reflexiót, de még az ironikus „kimazsolázás” egyébként fölöttébb egyszerű műveletére is méltatlan, jöllehet ilyen szempontból kiválóan hálás anyag. A szerző sietős buzgókodása, a „vélemények szembesítése” ugyanis abból áll, hogy mintegy tíz nyomtatott íven közölt, aprólékos forrászerű bizonyító eljárásomat a gyalázásokon kívül figyelemre sem méltatva (egyéltalan meg sem értve), két összefüggő Kézai-tanulmányommal háromféle forrásvidékről összeszededetett idézeteket és ötleteket szegez szembe – „amúgy vellaheggel”. Az egyik a hazai dilettáns őstörténészkedő csodabogarak társasága a maga korában jogtörténésznek ugyan elég jó, de őstörténésznek teljesen komolytalan Bartal Györgytől a közelmúlt közneveléséget keltő figurájáig, Marjalaki Kiss Lajosig. Hogy a társaság még jobb legyen, bővül napjaink amerikai disszidens őstörténészkedő ködlovagjaival, olyanokkal, mint például a „sumerológia” szektájához tartozó Padányi Viktor („nagy hatású művével”, mint pamfletszerzőnk közli olvasóival, a *Dentumogyeriával!*) vagy a forráshamisító szélhámos és történeti szennylapszerkesztő, Fehér Jenő Mátyás. A másik rétegbe tartoznak tudósok, Németh Gyula, Moravcsik Gyula, Eckhardt Sándor és mások

– ám hogyan! Erre nézve néhány tárgyszerű megjegyzés alább. Külön kiemelném azonban Eckhardt Sándor nevét, akivel minduntalan valamiképpen engem vél S. L. lebunkóznai; azzal az Eckhardtal, aki *A pannóniai hun történet keletkezése* (1928) című tanulmányában szinte a legtöbbet tette a maga korában, hogy a hun történet *fikciójának* nemcsak fontos külföldi forrásait, hanem a maga nemében csakugyan fantasztikus szinkretikus szerkesztési elveit aprólékos részleteiben filológiaiileg kielemezze! (Vö. a fentebb mondottakkal az olvasási, sőt megértési technikáról.) A harmadik forrás: a szerző saját kútfeje és leleménye, attól a ponttól fogva, hogy a hun-magyarok bibliai genezisének hiteles magvát „sejteti”, afféle igazoló eljárásokon át, hogy *Hispania* valamiképpen csakugyan a magyar *ispánoktól* nyerte a nevét, egészen addig, hogy a *Csigla mező* ügyében Sinka Istvánt vonultatja fel perdöntő tanúnak...

Mindez, ismétlem, „mazsolázásra” kiválóan alkalmas, de érdemtelen matéria. *Egyetlen* vonatkozásban azonban szükségesnek tartom itt – s ha kényszerítve lennék rá, a nyilvánosság előtt is – néhány tény leszövezését, ezúttal csak a lehető legösszevontabb tézisek formájában. E vonatkozás pedig az a minősíthetetlen, „tudománytörténetinek” álcázott „eláztatási” kísérlet, ahogy a szerző a hun kérdésben valami ellentétet konstruál a kutatás korábbi eredményei és tanulmányaim közt, azaz a nála netán még tájékozatlanabb olvasónak azt merészeli sugalmazni: szembekerültem a magyar tudományosság bármely komolyan veendő képviselőjével, s rám próbálja sütni az „olcsón áruba bocsátás” otromba vádjával együtt a hazaárulás bélyegét.

1. A tudomány a disztinkciók mestersége, mondta már Arisztotelész. Aki disztinkciókra képtelen, jobb, ha „vellájával” egyebet művel. Első disztinkció: tanulmányaim *nem* a hun eredet kérdésével foglalkoznak, mint azt a szerző a tájékozatlan olvasót félrevezetve állítja, hanem valami *mással*. Következésképpen nem volt ezúttal kötelességem az egész ágas-bogas problémát, irodalmával együtt, áttekinteni, abban a szerencsés helyzetben lévén, hogy ezt megtette, a máig érvényes utolsó szót kimondva e kérdésben Györfly György (*Kronikáink és a magyar őstörténet*. Bp., 1948. 126–146. old.). Noha ez esetben maga a hivatkozás is elegendő, a külföld tájékoztatására az angol szöveg megfelelő jegyzetében (*Theoretical Elements...* 14. old., 10. jegyzet) még hozzáfűztem, hogy a kutatás mai állása szerint egyáltalán elvileg milyen szálon lenne elképzelhető egy hun hagyomány (de nem eredet) megléte az ezredforduló táján és után, megindokolva, hogy e lehetőséget milyen érv gyengíti meg, de „nyitott kérdésnek” nyilvánítva („it is still an open question today...”) a székelység esetleges tradícióját! Már maga e néhány soros jegyzet tárgya-

lanná teszi a pamfletszerző egész buzgólkodását. De azon túl, hogy ezúttal valami másról kívántam értekezni, még az a körülmény is felhatalmazott a hunkérdés mellőzésére, hogy viszont a magyarság hiteles etnikai eredethagyományáról egész könyvet írtam (természetesen a kérdés irodalmát is áttekintve) *Genetizmus. A barbár etnikai tudat kérdése* címen, amely ugyan egyelőre éppen kiadás előtt áll az Akadémiai Kiadónál**, de főbb eredményeinek összefoglalása *Nemzet és történelem* című tanulmánykötetemben megjelenvén (Bp., 1975. 327–357. old.), olvasni tudók vagy akarók előtt nem ismeretlen.

2. A hunkérdésben leginkább konciliáns mérvadó tudósok sem állítottak soha egyebet, mint hogy egy esetleges Pontus-vidéki politikai kapcsolat (tehát történeti, de *nem* etnikai összefüggés) emlékeként feltételezhető valami hun származásmitosz – azaz, a szerző erkölcsi felháborodása ide vagy oda: hiedelem – az Árpád-dinasztiában vagy a vitatott időben a magyarsághoz csatlakozott székelyeknél, netán – de legkevésbé valószínűen – másodlagosan a magyarság hét törzsénél. Ez a második disztinkció: az etnológiában *eredethagyomány* és valóságos etnikai *eredet* igen gyakran két különböző dolog. (S hogy az ügy még komplikáltabb legyen, egy harmadik dolog, a közép-kor folyamán kialakult irodalmi és ideológikus fogantatású *eredetteóriák* kérdése, ami aztán már nem is az őstörténet, hanem a medievisztika illetékességi körébe vág.) Kézai konstrukciójában a magyarok nem is egyszerűen csak a hunoktól erednek, hanem „azonosak”: egyazon nép, amely „másodsor” is elfoglalta Pannóniát. Ebben hisz S. L., ennek hitelesítésére végzi „szembesítéseit”. Nos, nem volt tudós széles és hazában, aki effélet képzelt vagy leírt volna. A „szembesítés” során mérvadó tudósoktól vett passzusok egytől egyig kihagyásos, összefüggéseikből kiforgatott *meghamisításai* a véleményeknek.

3. Ha volt – ha igazolható lenne – egyfajta hun hagyomány az ezredforduló magyarságánál, az még a hunkérdésben legmesszebb elmenő tudósok feltételezésében sem lehetett egyéb, mint egy szerény és naiv (mert a pamfletszerző elképesztésére e tudattartalmat az etnológia és őstörténet *terminus technicus*-ként rajtam kívül és tőlem függetlenül is „naivnak” merészeli minősíteni) mag, amely a szarvasmonda sztyeppei vándormotívumain kívül arra korlátozódott, hogy Attila egykor fejedelme volt a népnek, illetve közelebbről a székelyek „Attila király népe” voltak (de például a Csaba-motívum már bizonyosan nem tartozhatott ide). Így a tudomány, ismétlem, legkonciliánsabb művelői e kérdéskörben; sokan mások, súlyos érvekkel, e „mag” meglétét is tagadják. Ám a történetírásban, aki komolyan veendő, nem volt kétsége afelől, hogy eme esetleges és bizonytalan „magon” túl maga az a cselekményfűző, amit „hun történetnek” nevezünk, vagyis ama epikai mű, a *Hunorum Gesta*, melynek szerzőségéről oly sok év-

** ■ Csak a szerző halála után látott napvilágot: *A magyar nemzeti tudat kialakulása*. JATE, Szeged, 1992., Balassi–Osiris, Bp., 1997. (a szerk.)

tizedes vita folyt (s szegény Kézai Simont oly sok komoly tudós, Domanovszky Sándorral az élükön, ügyetlen kivonatonak minősítette...), nem a XIII. században keletkezett, különféle, főként nyugati irodalmi forrásokból és a kordivat szabta mesterkedésekkel összeállított művi konstrukció, azaz történeti *fikció* lenne, éspedig a maga nemében „fantasztikus”! A harmadik disztinkció tehát: más dolog a hun hagyomány kérdése, és más a „hun történet” különös szinkretikus állaga. A „cinizmus” e téren, sajna, általános. A szerző feljelengetné az egész magyar forráskritikát hazaárulás címén... Sőt mi több, feljelengetné magát Kézai Simon mestert is, aki nem is sejtve, milyen fogadatlan prókátora támad hét évszázad múlva, *expressis verbis* közölte mindenkivel, mint már fentebb idéztem, hogy művét *per Italiam, Franciam ac Germaniam* szétszört művekből szerkesztette egybe. De hát, ugye, a pamfletszerzőnek sietős buzgalmban annyira nem volt ideje „önálló forráskutatásra és elemzésre”, mint maga írja, hogy magát a krónikát, annak második mondatát elolvasta vagy megértette volna.

4. Ámde a disztinkcióknak még mindig nincs vége. Tanulmányai ugyanis még csak nem is az epikai mozzanatokkal foglalkoznak, mert azok a megfelelő helyeken idézett kutatások alapján nagyrészt tisztázottnak tekinthetők. Én e téren legfeljebb némi kiegészítést hozok. Tanulmányaim a mű teoretikus vonatkozásait elemzik. Mármost: afelől aztán végképp nem volt *soha senkinek* kétsége, hogy a jogi, politikai, társadalomelméleti mondanivaló ez esetben is, mint az egész középkori krónikairódalomban, az író korát tükrözi, aktuális célzatait fejezi ki. Minthogy az idevágó irodalomból (Váczy P., Horváth J., Geric J. stb.) a pamfletszerző egyetlen sort sem ismer, akarta ellenére azzal tisztel meg, hogy első fecskének állít be Kézai Simon „nyugatos” jogi műveltsége tétélezése terén, holott ez immár historiográfiai közhely. Ha én netán valami újat mondok, azt az a körülmény magyarázza, hogy – a pamfletszerző külön bosszantására, mint kiderül – eszmétörténettel foglalkozván, valamivel több ponton (s némileg máshol) véltem felismerni, és merészeltem felfejteni az egykorú jogtudománnyal és politikai publicisztikával való viszonyt, mint elődeim tették.

5. A fikció modern fogalmaink szerint – koholmány. Ám én ezt a szót éppen egy kontraszt kiemelésére használtam, bőven részletezve, hogy ilyen értelemben az *egész* egykorú európai történeti tudat „koholmányokon” nyugszik, világosan megmagyarázva, hogy mindez a *kor* fogalmait szerint éppen nem minősül annak. A kontrasztthatás egyszerű írói fogás, általában az éles expozíciót van hivatva szolgálni, ez esetben tehát: éppen e „koholmány” az igazán korszerű a XIII. században, csakis ezáltal volt képes a gondolkodás kibontakozni a merev egyházas burokból, és előkészíteni mind a nemzeti, mind a – historizált – „államjo-

gi” és társadalomelméleti racionalizmuson át a gondolkodás szekularizációját.

6. A középkori történetírás történetének könyvtárnyi egyetemes irodalma van; ezen belül tisztázott, hogy miképpen fordul át a korábbi annalsztika és krónika-irodalom a XII–XIII. század folyamán *egész* Európában a „regényes” *gesta* műfaji keretein belül az afféle szerkesztésekbe, mint ami Kézai műve esetében is kiemelezhető. Mindezzel természetesen tisztában vannak akár San Franciscóban, akár másutt összeülő nemzetközi történész körök, sőt axiómaként kezelik, sőt mi több, egy ilyen gyülekezet *akkor* fintorogna (vagy szórakozna) igazán, ha valaki a pamfletszerző „hiteles eredetokmány” ábrándjaival állna elő. (De megtapasni? Nem, még az ilyet sem taposnák meg.) Következésképpen a pamfletszerző szorongóan lidérces víziója Kézai mester tanulmányom nyomán való külföldi „továbbtaposásáról” – s az ehhez kapcsolódó felszólítás az akcióegységre a hazaáruló ellen – az egész röpiratnak egyfelől leghumorosabb eleme, másfelől a legszomorúbb: a tudatlanság és műveletlenség szálnalmas dokumentuma. De fontos dokumentum: hogyan jelentkezik egy bús budapesti hun-magyar képzeletvilágában – a „benne betelt pohár” mellett – a nemzetközi tudományos relációk lényege...

Ha e pamfletet mégsem lehet kizárólag csak szórakoztató kuriózumként felfogni, s a benne foglalt materia minőségétől el is tekintünk, azt egyetlen szempont indokolja.

A szerző ismer egy ilyen kifejezést: „népe egyetemes históriai érdeke”. Hosszabb ideje minden valamirevaló történész népe egyetemes históriai érdekének azt tartja, hogy feltárja és elemesse azokat az összefüggéseket, amelyek révén a magyar történelem az egyetemes történet része, vetülete, megjelenési formája. Mármost a figyelemre méltó anomália abban áll, hogy íme, kezünkben van egy sokszorosítvány – s mögötte egy agystruktúra –, mely egy fontos fogalmat épp az *ellenkező* értelemben emleget: minden összefüggés az európai történelemmel irritáló, bosszantó és elvetendő; már a képzet maga gyalázatos áruulás. A szerző ábrándjaiban a magyar történelem valami önmagában és önmagáért való identitás, valami öntörvényű „közösségi ügy”. Ha például egy íróról bebizonyosodik, hogy nem az őseredeti hun-magyar néptalaj gyökereiből, hanem az éppen korszerű európai műveltségéből merítette eszméit, az e torz szemléletmódban idegen tollakkal való sznob ékeskedésnek, sőt lopkodásnak minősül, maga az állítás – mint olvashatjuk – „hitelrontásnak”. (Rosszul jár e szemléletben az egész írástudó magyar értelmiség a kezdetektől napjainkig.) Ha a szerző olyan fejtegetést olvas, hogy a magyar társadalom belső struktúrája sok tekintetben az európaival kerül „szinkronba”, az számára blaszfémia. S. L. elég ügyetlen ahhoz, hogy szemléletének e legbelső rugóit is a világ

elé tárja, hiszen Kézai-tanulmányom ilyen értelmű fejtegetéseket tartalmazó bevezető részéhez ingerülten zsörtölődő megjegyzéseket fűz (12–14. old.), majd kirukkol a lényeggel, ilyenformán: „Nem nehéz felismerni, hogy a XIII. század végén azért kezdtünk – többek között – európaibbak lenni, ahogyan ezt Szűcs Jenő láttatja, mert a tatár hadjárat eltörte a nyugattal szemben is korábban még erőteljesebben érvényesülő, addig szuverén államiságunk gerincét, emiatt jobban ráutalódtunk nyugati szomszédainkra.” A mondat többrendbeli történeti képtelenségeit itt figyelmen kívül hagyva, a lényeg eszerint: *külső erőszak* törte meg a „gerincet”; az agrártechnika és a kézművesség minőségi átalakulásától a nemesség, polgárság, egységesülő jobbágyság körvonalainak kirajzolódásáig (s nem utolsósorban a Kézai-féle műben jelentkező eszmei elemekig) mindaz a gazdasági, társadalmi és eszmei kritérium, amiről én tanulmányomban a belső strukturális „szinkron” összefüggésében írok: *kényszer*. Nem tartozik a hun-magyar mitológia öntörvényeihez...

Hogy e szemléletben milyen félelmes és riasztó nehezkedési erő rejlik, ha belső logikája netán *ad absurdum* érvényesül, nem részletezem. Nem hiszem mindazonáltal, hogy a szerző tudatában lenne a gravitációnak, sőt ellenkezőleg, meggyőződésem, hogy e téren ugyanazzal az álomkóros biztonsággal lépked nem is sejtett szakadékok peremén, ahogy merő tudatlanságból arról sincs fogalma, hogy hun-magyar ábrándjaival milyen legújabb kori ideológiai szférák veszélyes közelségében tévelyeg. Nem, a szerző csakugyan nem *akar* valami faji mítoszt ápolni, miközben persze öntudatlanul máris azt plántálgatja. Buzgólkodását – meggyőződésem – ebben az irányban sokkal inkább a tájékozatlanság és tudatlanság mozgatja, mint a másik irányban, az ellenfél denunciálása vonatkozásában; ez utóbbi téren már tudatosan él a „rágalmaz merészen” ősi tapasztalatával.

Befejezésül megismétlem: minthogy a szóban forgó magánkiadványt a vázolt okokból nem tartom vitairatnak, szerzőjét pedig nem vitapartnernek, a pamfletre nem kívánok reflektálni. Egyetlen mozzanat módosíthatja álláspontomat, ha tudniillik a szerző eszméi valamilyen közvetlen vagy közvetett formában normális publicitást kapnak. Ez esetben reflexióm e feljegyzéssel lesz azonos.

Két kérdés most már, amelyek nem rám tartoznak: 1. Kik és milyen indokok alapján látták el e kiadványt a szakmai *placet* jegyével? 2. Egyedi kuriózumnak tekinthető-e e kiadvány tartalma és szemlélete, vagy valamilyen csoportmentalitás reprezentánsa?

Budapest, 1975. október 15.

Századvég

29. szám / tartalom

Protestáns dilemmák

Juliane Brandt:

Felekezeti és nemzeti identitás a 19. századi Magyarországon: a protestáns egyházak

Kiss Réka:

A diktatúra szorításában – Ravasz László egyházpolitikai útkeresése a második világháborút követő esztendőkből (1945–1948)

Vita

Gyáni Gábor:

Paraszt: mit jelent és mi jelentésének a határa?

Harcza István:

Parasztalanítás – egy fogalom születése

Laki László:

Törések és folyamatosságok

Kép(zett) történelem

Kisantal Tamás:

Az extrémítás történetisége.
Art Spiegelman: Maus

Századvég-szövegelő

Kerekasztal-beszélgetés
a népesedési helyzetről

(Kamarás Ferenc, Kapitány Balázs,
Kiss Tamás,
Spéder Zsolt, Tóth Pál Péter)